

Катерина Шмега

Діалог через пів століття: про роль та призначення жінки в «Дусі часу» Наталії Кобринської та Ірини Вільде

У статті йдеться про два твори з однаковою назвою «Дух часу» авторства Наталії Кобринської та Ірини Вільде з метою встановлення: а) випадкового або зумисного вибору заголовку Іриною Вільде, яка опублікувала свій текст майже через 50 років після появи однойменного твору Н. Кобринської; б) наявності та видів міжтекстової взаємодії між творами; в) відмінностей «духів часу» двох письменниць та осмислення цього поняття в їхніх текстах. **Теоретичним базисом** дослідження є компаративістична методологія, зокрема типологічно-порівняльний, порівняльно-історичний та біографічний методи, а також елементи інтертекстуальної та антропологічної методологій.

Новизна отриманих у процесі дослідження **результатів** виражена в докладному зіставленні текстів та контекстів однойменних творів двох українських письменниць – Наталії Кобринської та Ірини Вільде, у творчості яких провідну роль відведено висвітленню психології та суспільної ролі жінки. Для встановлення зв'язків між двома «Духами часу» важливо було зануритися в історичний контекст, в якому вони постали, зокрема визначити погляди на феміністичних рух та суспільну роль жінки, які транслиювали обидві письменниці у своїй художній та публіцистичній творчості, а також порівняти їхні ідеї з артикульованими в той час феміністичними проблемами, що їх озвучували інші письменниці та активістки. Хоч в основі двох творів лежить генераційний конфлікт у поглядах на життя та призначення жінки між поколіннями бабусь, матерів та онучок, розгортається він по-різному. Стрижневою сюжетною відмінністю є те, що Кобринська залишає свою героїню пані Шумінську в цілковитій самотності, адже її патріархальні погляди на життя не підтримують ні дочки, ні внучка; Вільде ж показує, що покоління є циклічними, і генерація онучок в силу історичних та суспільних обставин стає ближчою до своїх бабусь, аніж до матерів.

Висновки із дослідження зводяться до кількох тез: новела «Дух часу» Ірини Вільде є твором-відповіддю, твором-алюзією на однойменне оповідання її попередниці Наталії Кобринської; Вільде, застосовуючи легку іронію, висвітлює дух часу міжвоєнного періоду, коли молоді жінки, яким їхні попередниці вибороли право вступати в університети і працювати, свідомо відмовляються від цих здобутків на користь традиційних ролей матері та дружини. Публіцистика Ірини Вільде дає розуміння того, що така зміна частково зумовлена економічним становищем (жінкам все ще складно було знайти гідну роботу, тож простіше було повернутися до традиційних ролей і сподіватися на чоловікове забезпечення), а частково – міжвоєнною атмосферою, в якій відчувалася непевність та мінливість людського життя, тому сім'я давала незначну ілюзію спокою та стабільності.

Ключові слова: жіноча проза, міжвоєнна проза, гендерна роль, покоління, фемінізм, Наталія Кобринська, Ірина Вільде.

Вступ

«Пані Шумінська» за першоноюмовою, або «Дух часу», як у перевиданні 1899 р. його означила авторка, – це перший твір Наталії Кобринської, і досить сміливо написаний як на той час, 1883 р. Хоча хронологічно першим опублікованим твором письменниці є оповідання «Задля кусника хліба» (Зоря, 1884 р.), позаяк «Пані Шумінська» вийшла друком щойно 1887 р. у заснованому нею жіночому альманасі «Перший вінок». Критик альманаху Григорій Цеглинський в опублікованій у «Зорі» рецензії не зрозумів авторського задуму у своїй інтерперетації твору, вважаючи, що Н. Кобринська хотіла «написати сатиру теперішніх мрійних змагань буцім поступових того гонення не знати за чим, <...> тая сатира удалася їй знаменито». При тому наголошував, що Кобринська «вибирає “Шумінську”, щоб критично розібрати бувальщину», однак, за його словами, «виходить тая бувальщина трохи не ідіотичною» (Цеглинський, 1887: 287–288; 307–308). Як у своїй «Відповіді на критику жіночого альманаху в “Зорі”» згодом написала Кобринська, критик зовсім не розгледів її справжнього наміру реалістично, а зовсім не сатирично, показати «правдиві факти розвою одної у нас верстви», тобто родини священника, у зміні поколінь, а щодо закидів у характеротворенні своєї героїні як уособлення «ідіотичності» констатувала: «Дотепер ніхто не мав охоти ввійти в думки, чувства і виображення старої попаді; обійшлося би, отже, без оборони там, де надано їй принаймні гідність мислячого чоловіка» (Кобринська, 1980: 291). Цей дебютний твір Кобринської, попри не надто схвальний перший відгук, сьогодні є одним з її навідоміших та найбільш досліджуваних, хрестоматійним текстом української феміністичної літератури, про який згодом позитивно відгукувалися і її сучасники – Михайло Павлик (Павлик, 1890: 47–50) та Михайло Грушевський (Грушевський, 1900: 1–23), і наші – Віра Агеєва (Агеєва, 2008: 41–43), Оксана Мельник (Мельник, 2015: 84–100), Соломія Павличко (Павличко, 2002: 121–125), Богдана Романцова (Романцова, 2024), Алла Швець (Швець, 2018), Ольга Шаф (Шаф & Гонюк, 2022). Остання, зокрема, розглядаючи прозу Кобринської в парадигмі «реалізм – модернізм», доречно наголошує, що «Модернізацію української прози Кобринська здійснила <...> внутрішньофокалізованим наративом і психологічним заглибленням у “життя душі” героїні ще в дебютному творі», тобто в «Дусі часу» (Шаф & Гонюк, 2022: 243).

Натомість коротка новела Ірини Вільде «Дух часу», вперше опублікована 1934 р. в коломийському журналі «Жоноча доля», для нинішнього читача майже невідома. За весь цей час вона з'явилася друком лише двічі вже після смерті письменниці: у Т. 5 «Творів» Ірини Вільде у 5 томах (Київ, 1987 р.) та у збірці її малої прози «Непозбунне серце» (Львів, 1990 р.). Та й з дослідників, окрім Наталії Мафтин (Мафтин, 1998; 44–46), яка у своїй монографії 1998 р. про ранню прозу Ірини Вільде звернула увагу на цей твір саме під кутом зору порівняння з оповіданням Кобринської, а також Наталії Карач та її дисертаційного дослідження, в якому вона акцентує, що «в новелі “Дух часу” майстерно синтезовані мозаїчність подій та переживань, символічна образність, асоціативні роздуми, ускладнена закодованість» (Карач, 2021: 90), про «Дух часу» Вільде докладніше майже ніхто не писав. Тим більше не намагалися проводити ширші паралелі між цими текстами і порівнювати їх на ідейному рівні, хоча вони перегукуються інтертекстуально. Тож саме це і є **метою** статті, зокрема зіставлення гендерного та генераційного дискурсів цих двох творів та контекстів їх створення. До першочергових **завдань** належить встановити, випадкового чи зумисно Ірина Вільде, яка опублікувала свій текст через 50 років після появи однойменного твору Кобринської, обрала для нього заголовки; наявність та види міжетекстової взаємодії між творами; відмінності «духів часу» двох письменниць та осмислення цього поняття в їхніх текстах. **Актуальність** статті в тому, що порівняння творів Наталії Кобринської та Ірини Вільде, сюжет яких розгортається довкола жінки в контексті «духу часу», дає змогу простежити розвиток феміністичних ідей в українській літературі, а також тяглість традиції жіночого письма у зміні історичного контексту.

Теоретичним базисом дослідження є компаративістична методологія, зокрема типологічно-порівняльний, порівняльно-історичний та біографічний методи, а також елементи інтертекстуальної та антропологічної методологій.

Виклад основного матеріалу

У статті «Матері і дочки», що вийшла в газеті «Союзу українок» «Жінка» за 1 березня 1935 р., голова цієї організації Мілена Рудницька писала: «Традиційний, старий, мов світ, конфлікт між батьками і дітьми, між старим і молодим поколінням, був продовж цілої історії людства в дійсності тільки конфліктом між вітцями і синами. Життя жінок плило надто супокійно, хотілось би сказати:

вегетативно, щоби в ньому могло бути місце на ідеологічні розходження і психологічні непорозуміння між двома генераціями <...> Щойно жіночий рух викликав цю нову, незнану минулим століттям, прірву між старим і молодим жіночим поколінням. І ось за останніх п'ятдесят літ цей конфлікт між матерями і дочками повторяється в гострій формі вже вдруге. Перший раз він розігрався тоді, коли дочки покинули батьківський дім, залишили стривожені їхнім бунтом матері і – наперекір усім – пішли в широкий світ шукати власної долі. Другий раз він відбувається тепер, на наших таки очах, коли молоде жіноцтво з легковаженням відвертається від досягнень матерей, що промостили молоді шлях до гідного людини життя...» (Рудницька, 1935: 1). Наведена цитата дуже влучно характеризує процеси, відображені в художній формі у творах Наталії Кобринської та Ірини Вільде. Адже обидва «Духи часу», прочитані один за одним, відтворюють описані Рудницькою два етапи конфліктів між матерями і дочками і складаються в цілісну картину розвитку емансипаційного та феміністичного руху в Галичині кінця XIX – поч. XX ст., відображаючи ставлення до нього різних поколінь жінок.

В обох творах у центрі розповіді перебувають жінки у певний кризовий або межовий для них період часу. У Кобринської це жінка на схилку літ, яка за в'язанням панчіх обдумує і переосмислює події свого життя, намагаючись зрозуміти новий для неї дух часу, витлумачити самій собі причину того, чому «розбрат між нею, а тими, котрим дала життя, ставав щораз більший і щораз ширші захоплював круги» (Кобринська, 1980: 128). В Ірини Вільде героїня твору опиняється на межі вибору свого майбутнього: продовжити навчання в університеті і здобути фах, як хоче того її мати, чи вступити з нею в конфлікт – піддатися поклику серця і замість науки та самостійності шукати майбутнього чоловіка. Для Кобринської, як зауважує Оксана Мельник, «був важливим зв'язок поколінь, “горизонтальний зв'язок між жінками” (за Люс Ірігерей), що відобразилося в конструюванні сюжетів навколо стосунків матері/доньки» (Мельник, 2015: 89). Ірина Вільде перейняла від неї цю увагу до міжособистісних родинних взаємин, зосереджуючись на стосунках між матерями і дочками, зокрема зовсім юними підлітками, не лише у своїй міжвоєнній прозі та публіцистиці, до якої належить і новела «Дух часу», а й у творах радянського періоду. Поза тим, основною об'єднавчою ідеєю, яку ще й винесеною в заголовковий комплекс обох творів, є поняття «духу часу». Хоча воно не фігурувало в першоназві твору Кобринської, але

стало акцентом одразу для всієї збірки «Дух часу», до якої ввійшло у 1899 році. За словами Алли Швець, «нова назва переакцентовує його [оповідання. – *К.Ш.*] проблематику: письменниця глобалізує проблему конфліктності поколінь у темпоральному вияві, підсилює антитетичну рецепцію образу часу у свідомості старшої та молодшої генерацій й цією назвою увиразнює філософічний, екзистенційний вектор оповідання» (Швець, 2018: 439).

Пані Шумінська звинувачує «дух часу», який вимагає «більше простору, науки», в тому, що він дає її дочці відвагу «признатися, що любить і що лиш з любові віддається» (Кобринська, 1980: 128), тобто вийде заміж. Це й же дух часу підказав її онуці, що треба «учитися, аби мати свій власний хліб» (Кобринська, 1980: 127). Це дуже важливий акцент, який авторка робить вже наприкінці твору і який фразою пані Шумінської «Чи ж ти така вже бідна, аби-сь мусила сама на себе заробляти?» засвідчує світоглядну прірву між поколінням старої попаді та її молоденької вже доволі емансипованої внучки. Зазначу, що й для самої Кобринської жіноча освіта й доступ до науки були визначальними засадами феміністичного руху. У статті «Жінка а свобода» вона писала: «Найбільше декларованих противників феміністичного руху побачили ми тоді, коли жінки зачали добиватись до університетів» (Кобринська, 1980: 374), оскільки здобуті освіта і фах давали жінці змогу дорівнятися до чоловіка в його суспільному привілеї працювати і займатися чимось, окрім сімейних справ, тобто «бути перше чоловіком [людиною. – *К.Ш.*], а вже потом жінкою і матерею» (Кобринська, 1980: 340).

Твір Кобринської якраз і завершується на моменті, коли онука ухвалює рішення про продовження освіти, яке означає зміну парадигми життя жінок із роду пані Шумінської. Натомість новела Вільде зі схожого моменту розпочинається. Але головною героїнею в неї є не бабуса, яка не схвалює бажання онуки вчитися і працювати, а онука, яка сама відмовляється від продовження освіти на користь пошуку чоловіка, тобто її життєвий вибір є антитезою до того, який обрала внучка пані Шумінської. Галя у Вільде розглядає можливість вчитися далі лише для того, щоб в університеті знайти собі жениха. Навпаки, тут уже мати переконує її, що вона «мусить мати свій хліб і бути самостійною» (Вільде, 1990: 118), що суголосно з позицією онуки пані Шумінської. Галя ж, як підкреслює Вільде, не хоче ані свого хліба, ані самостійності, у неї свої плани... «Але як пояснити це мамі, коли мама ще з тих, що за власним хлібом уганялися?» (Вільде,

1990: 118). Виходить, що модерна, сучасна жінка Галя, яка на початку твору манікює собі пальчики, за своїми поглядами на життя та призначення жінки набагато ближча до пані Шумінської, ніж до її внучки чи до своєї мами, і в цьому Вільде не без іронії вбачає новий дух часу як своєрідний відкат до традиційних патріархальних цінностей. Водночас різниця між поколінням пані Шумінської та Галі насправді суттєва, попри зовнішню подібність їхніх життєвих потреб. Бо вибір вийти заміж для пані Шумінської не був вибором як таким, це була необхідність і традиція, без якої в той час було не прожити молодій жінці. Галя ж вихована вже зовсім в іншій традиції, вона має вибір, її ніхто не силує виходити заміж і народжувати дітей, навпаки – матір всіляко намагається дати їй освіту і забезпечити роботою, втім дівчина сама цього не хоче, натякаючи матері, що поки вона буде вчитися, її подруга вже виховуватиме сина на «щирого патріота». Тож вона сама обирає шлях свідомої відмови від здобутків фемінізму, хоч і визнає їх як перевагу («зараз би всі інакше почали до неї ставитись, якби була в університеті записана» (Вільде, 1990: 117)), заради того, аби мати можливість бути самотійною «при боці чоловіка».

Вже згадувана Мілена Рудницька у трохи пізнішій публікації під назвою «Відношення молоді до жіночого руху» писала, що молоді жінки – її сучасниці почали сторонитися фемінізму як чогось уже непотрібного й віджитого, при цьому наголошувала, що «якби не жіночий рух, то недоступні були би для неї [тобто для сучасної жінки. – *К. Ш.*] спорти і товариська свобода, зарібкове життя і праця для народу. Одинокую ціллю її життя було би: сидіти дома і ждати чоловіка, а велика більшість з тих, які причислюють себе нині до «молодих», якби не жіночий рух, були би сьогодні вже тільки “старими паннами”, залишеними, невибраними, покривдженими через долю, яка не дозволила їм сповнити «одинокі призначенні жінки» (Рудницька, 1935: 1). Ірина Вільде, створюючи образ саме такої сучасної жінки, з одного боку, надає їй певної інфантильності, з іншого ж – ця інфантильність може бути і юнацьким бунтом проти батьківської чи материнської волі, прагненням будь що розпорядитися своєю долею на власний розсуд, а не йти шляхом, який обрала для неї матір

Сама будучи феміністкою, але трохи молодшого покоління, ніж Рудницька, і значно молодшого, ніж Кобринська, Ірина Вільде трохи ширше дивилася на питання відступу молоді від емансипаційного жіночого руху. Неодноразово пишучи на сторінках журналу «Жіноча

доля» про особисту свободу жінки, умовність поділу праці на чоловічу та жіночу, про важливість освіти та самореалізації для жінки, вона водночас виступала і «За природне право жінки», як називалася одна її стаття, тобто за реалізацію жінки як матері. «Мені здається, що боротьбу за рівноправність ми маємо вже за собою. Тепер слід нам видвигнути новий клич боротьби: боротьбу за природне право жінки!» (Вільде, 1990: 167), – писала вона, пояснюючи свою позицію так: «Засідання, підготовка до традиційних концертів, збірки, спортивні імпрези, анкети, комітети – це все до того ступеня забирає мій час, що буквально втрачаю почуття своєї індивідуальності. Відчуваю, що я – це тільки дрібна частинка колективу. Так вимагає потреба наших днів, такий темп нашого віку» (Вільде, 1990: 166). Між рядками у цій та інших статтях і прозі Вільде зринає невисловлене напряду побоювання, що виборовши право вийти поза межі власної кімнати, покинути чотири стіни, жінка більше не має можливості туди повернутися і бути за бажання просто дружиною та мамою й вгамувати свій «голод за дитиною». Вона не може більше покладатися на надійні плечі чоловіка, який має її забезпечити, позаяк сам чоловік залишився непевним у завтрашньому дні. Тож ефемерне для нового покоління, а колись таке реальне і для попередниць вже навіть обридле поняття домівики у значенні власної сім'ї, стає новим дефіцитом і потребою. Саме тому багато жінок почали повертатися до своєї первісної гендерної ролі – насамперед народжувати і виховувати нове, краще покоління, в такий спосіб дбаючи про загрожене майбутнє. Сама Вільде, яку за підозрою у причетості до Української військової організації вигнали з університету, під враженням від жорстокої політики пацифікації керівництва Польської Республіки щодо українців, які проживали на підконтрольних їй територіях, опублікувала поезію в прозі «Прости мені, краю мій», де є такі слова: «Тяжкі провини мої, Краю мій, і тому хай жертва моя буде велика: даю Тобі свого сина. Мати Христа, Ти теж принесла сина у жертву й Ти одна розумієш, що легше є жертвувати свою душу, чим дитину. <...> Коли він, конаючи на полі битви в останній хвилині свого життя, не згадає мене, тільки Тебе, Краю мій, – то тоді гріхи мої будуть відпущені мені» (Вільде, 1931: 5). Висловлене тут метафорично прагнення поофірувати своєму краю ще не народженого сина у сподіванні, що він спокутує вину матері та її покоління, яке не змогло цьому краю вибороти незалежність, виступає рятівною ниткою, яка зшиває рану програних національно-

визвольних змагань і дає надію, що ці ще не народжені сини і дочки, виправлять помилки своїх батьків та матерів.

Відправною точкою у зміні світогляду покоління своїх ровесниць, а відтак їхньої відмінності від поглядів матерів, письменниця вважає Першу світову війну. «Здається мені, – пише вона у статті «Ми й наші матері», – ми не погоджуємося із собою не як жінки, але як представниці двох поколінь: передвоєнного й повоєнного» (Вільде, 1990: 162). Покоління матерів, до якого апелює Вільде, на відміну від молоді, не могло зрозуміти, що «тепер взагалі нічого “сталого” на світі нема» (Вільде, 1990: 163), «що тепер такий “дух часу”», коли «можна вийти заміж і не мати свого “дому”» (Вільде, 1980: 163) або вийти заміж за чоловіка, який не має «бодай якоїсь “сталості” посади» (Вільде, 1980: 162). Тому вчинок Галі не здобувати освіти, а шукати собі чоловіка у трактуванні Вільде можна розглядати і як бунтарську спробою показати матері, що в цей непевний час сподіватися краще не на власно зароблений «кусник хліба», а на плече вірного і люблячого чоловіка.

Винесений у назву статей і Вільде, і Рудницької генераційний конфлікт матерів та доньок у новелі відображено на прикладі одразу трьох поколінь жінок: Галю не розуміє її мама, зате розуміє бабуся, яка, у свою чергу не розуміє своєї дочки, мами Галі. Як зауважила Н. Карач, Вільде прагнула «всебічно осмислити унікальний жіночий досвід, передусім жіночу суб’єктивність. Відтак кожна героїня уособлює певний тип жіночої свідомості: мати – емансипованої модерної українки, бабця – традиційної жінки-берегині. Внучка між двох жіночих життєвих стратегій обирає останню» (Карач, 2021: 91). Тож якщо Кобринська залишає свою пані Шумінську в цілковитій самотності, адже її погляди на життя не підтримують ні дочки, ні внучка, то Вільде показує, що покоління можуть бути циклічними, і генерація онучок стає ближчою до своїх бабусь, аніж до матерів. Такий погляд до тлумачення зміни поколінь співзвучний із роздумами іспанського філософа Хосе Ортега-і-Гассета, який виділив два типи епох: період, коли наступне покоління наслідує й еволюційно розвиває цінності батьків, і період, коли сини радикально відкидають цінності батьків, стають “батьковбивцями”» (Пронкевич, 2007: 205). Звісно, як і заведено у класичній традиції, покоління він означував узагальнено саме черед батьків та синів, проте можемо говорити, що ті самі процеси відбуваються і з матерями та доньками. У ХХ ст. покоління доньок, які свого часу постали проти авторитету таких матерів, як пані Шумінська, зіштовхнулася з такою самою відповіддю

вже від власних доньок – і відбувся своєрідний відкат до того, проти чого вони протестували. Слушно таку ситуацію з погляду літературних поколінь коментує Алла Татаренко: «Стосунки між батьками і дітьми, якщо йдеться про літературні покоління, визначаються багатьма факторами, тому вимагають уважного дослідження. У випадку літературних генерацій ураховується дія “маятника Чижевського”, яка диктує поетикальну близькість “дідів” і “онуків”, що ставить середнє покоління “батьків” у амбівалентну позицію. З погляду “дідів” — своїх батьків, вони є бунтівними синами, які відмовляються від традиції на користь новаторства, з погляду “онуків” — їхніх синів, вони — втілення традиції, яку треба відкинути в ім’я нових поетик» (Татаренко, 2014: 231).

Про те, що новела Вільде невинно має такий самий заголовок, як і Кобринської, а є своєрідною відповіддю, твором-алюзією, у якому заховані підказки для уважного читача, свідчить уже порівняння перших рядків цих творів: «Пані Шумінська, замість пообіднього сну, взяла до рук панчішку і сіла при вікні» (Кобринська, 1980: 115), «Галя манікюрує собі пальчики й розмірковує над подіями останнього тижня» (Вільде, 1990: 117). Вільде цікаво обіграла традиційне, типово жіноче заняття – в’язання, яким Кобринська метафорично передає материнський, дбайливий характер пані Шумінської – патріархальної берегині сімейства, котра шпицями, ніче міфічна мойра, виплітає не так фізичну панчошу, як символічно – долю для своїх дітей. Натомість типово жіноче заняття, знакове для нової доби і характерне для молодшої й модерної жінки, – це манікюр як символ дбання про себе та свій вигляд. Наталія Мафтин також вказує, що «Вільде запозичила його [заголовок. – *К.Ш.*] із творчої спадщини Н. Кобринської з метою з’ясувати призначення жінки у сучасному її суспільстві (розуміння його починало набирати діаметрально протилежного змісту порівняно з часами Н. Кобринської...)» (Мафтин, 1998: 45). Про те, що Вільде була дуже добре обізнана з творчістю своєї попередниці, свідчить і фраза «задля кусника хліба» у цитаті матері, зверненій до Галі: «Знайдеш собі до вподоби чоловіка – добре. Не знайдеш – теж добре... А продавати себе комусь задля кусника хліба не потребуватимеш...» (Вільде, 1990: 119). Задля кусника хліба – назва першого опублікованого оповідання Кобринської, головну героїрню якого, як і у Вільде, звати Галя. Високо цей твір Кобринської оцінювала її послідовниця і zarazом начальниця Ірини Вільде по журналу «Жіноча доля», його головна

редакторка Олена Кисілевська. На сторінках цього часопису 1931 року вона опублікувала «Спогад про Наталю Кобринську», в якому писала «Оповідання «Задля кусника хліба» – воно було для нас, галичанок, якимось промінем серед темрви, чимось таким нечуваним, що ми ночі проводили, розмовляючи й застановляючися над цією справою. В нас враз із тим виростало якесь нове почування, нове бажання, нова сила, амбіція, запал до нової проголошеної ідеї: і жінка – людина, і вона має право до вільного, самостійного життя!» (Кисілевська, 1930: 3). Надихнутися до написання своєї новели Вільде могла саме цією статтею, але цілком імовірно, що впливу Кобринської вона зазнала безпосередньо через свою улюбленну письменницю Ольгу Кобилянську. Як пише у своїй книзі «Жінка з хистом Аріадни» Алла Швець, цитуючи лист Кобринської до Михайла Грушевського, свою «Людину» Кобилянська написала, наслідуючи «Задля кусника хліба», і саме Кобринській присвятила цей свій твір (Швець, 2018: 436). Крім того, вплив Кобринської можна віднайти і в найвідомішому творі Вільде – сімейній сазі «Сестри Річинські», в якій стрижневою ідеєю є руйнування патріархальної родини отця-каноніка Річинського і вплив нового духу часу на кожную із п'яти доньок, але головне – на матір сімейства Олену Річинську. Вона, так само попададя, порівнюється із квочкою, яка ніяк не може відпустити від себе своїх дочок, наче малих курчат. У Кобринської ж пані Шумінська сама роздумує, чи ж не є вона схожою «на ту квочку, що вивела качата», але вони, пустившись самі у плавання і не чуючи більше її поклику, пішли за покликом хвиль, які віднесли їх далеко від матері. Власне й образи хвиль, плину та шуму часу, не дарма може й у прізвищах героїнь Річинська – Шумінська вгадуються ці алюзії, дуже виразно вловлюються і в «Сестрах Річинських», і в «Дусі часу» Кобринської.

Не лише на рівні перших фраз, які у Вільде та Кобринської перегукуються між собою, але також і при порівнянні кінцівок стає очевидним, що Ірина Вільде полемізує зі своєю попередницею, протиставляючи її висновкам своїй. Кобринська оптимістично радикальна: «Усьому на світі приходить кінець» (Кобринська, 1980: 129), – так письменниця звершує свій «Дух часу», маючи на увазі кінець епохи «пань Шумінських» – патріархальних попаданок, традиційних берегинь домашнього вогнища. Натомість Вільде, ніби іронічно підморгуючи їй, натякає на циклічність історії і те, що не можна так однозначно ставити крапку на тому чи тому «дусі часу» й

бути певною, що колись він не повернеться з новою силою. Тож свій твір Вільде завершує трикрапкою: «Богу дякую, що хоч внучка розуміє мене... І знов щось шепочуть обидві...» (Вільде, 1990: 120). Отже, не апелюючи прямо до творчості своєї літературної попередниці, Ірина Вільде застосовує алюзії та ремінісценції, паралелізм та інші елементи інтертексту, щоб вести з нею діалог на рівні ідей та образів і пропонуючи читачеві своєрідний інтелектуальний квест із їх пошуку.

Висновки

Новела «Дух часу» Ірини Вільде є твором-відповіддю, твором-алюзією на однойменне оповідання її попередниці Наталії Кобринської. Письменниця, вдаючись до легкої іронії, висвітлює всього один епізод із життя сучасної їй жінки, ще зовсім юної. Водночас цей епізод своїм ідейним навантаженням дає змогу відчутти важливу тенденцію міжвоєнного періоду, коли молоді жінки, яким їхні попередниці вибороли право вступати в університети і працювати, свідомо відмовляються від цих здобутків на користь традиційних ролей матері та дружини. Публіцистика Ірини Вільде 30-х рр., в центрі якої – роздуми про проблеми і виклики сучасних їй жінок, дає розуміння того, що така зміна частково зумовлена економічним становищем (жінкам все ще складно було знайти гідну роботу і заробити на життя, тож простіше було повернутися до традиційних ролей і сподіватися на чоловікове забезпечення), а частково – міжвоєнною атмосферою, в якій відчувалася непевність та мінливість людського життя, тому сім'я давала незначну ілюзію спокою та стабільності.

Подальше зіставлення творчості цих авторок з огляду на порушувану в їхніх текстах гендерну та генераційну проблематику дасть змогу простежити розвиток феміністичних ідей в українській літературі, а також тяглість традиції жіночого письма у зміні історичного контексту й нового «духу часу», який приходив на зміну попередньому.

Література

- Агеєва, В. (2008). *Жіночий простір*. Київ: Факт.
- Вільде, І. (1931). Прости мені, Краю мій. *Самостійна думка*, 3, 5.
- Вільде, І. (1990). *Незбагненне серце*. Львів: Каменяр.
- Кобринська, Н. (1980). *Вибрані твори*. Київ: Дніпро.
- Г. Ц. [Щеглинський, Г.] (1887). Перший вінок. *Жіночий альманах*: [рец.]. *Зоря*, 17, 287–288; 18, 307–308.

- Грушевський, М. (1900). Наталія Кобринська (біографічні дані, список белетристичних і публіцистичних та критичних творів, характеристика творчості з портретом). *Літературно-науковий вісник*, 9 (II), 1–23.
- Карач, Н. (2021). Жанрово-стильова своєрідність прози Ірини Вільде в контексті української літератури 30-60-х років XX століття: дис. ... канд. філол. наук (доктора філософії): 10.01.01. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка.
- Кисілевська, О. (1930). Спогад про Наталю Кобринську. *Жіноча доля: практичний календар-порадник для українського жіноцтва на 1931 рік*, 4, 3.
- Кобринська, Н. (1980). *Наталія Кобринська. Вибрані твори*. Київ: Дніпро.
- Мафтин, Н. (1998). *Мала проза Ірини Вільде: неповторність індивідуального голосу*. Івано-Франківськ: Видавництво «Плай».
- Мельник, О. (2015). Старість у деталях: образи старіння в художньому письмі Наталії Кобринської. «Йшла не тільки з духом часу, але й перед ним»: *Наталія Кобринська та літературний процес кінця XIX–XX століття: Збірник наукових праць: До 160-річчя від дня народження Наталії Кобринської. До 90-річчя від часу заснування Союзу Українок Америки*, 84–100.
- Павлик, М. (1890). Перші ступні русько-українського жіноцтва. *Народ*, 4, 47–50.
- Павличко, С. (2002). *Фемінізм*. Київ: Основи.
- Пронкевич, О. (2007). *Нація-нарація в іспанській літературі доби модернізму*. Київ: Педагогічна преса.
- Романцова, Б. (2024). *Падіння дому Шумінських*. URL: <https://postimpreza.org/texts/padinnia-domu-shuminskykh>
- Рудницька, М. (1935). Відношення молоді до жіночого руху. *Жінка*, 4, 1.
- Рудницька, М. (1935). Матері і дочки. *Жінка*, 5, 1.
- Татаренко, А. (2014). Тема батьків і дітей та її поетикальні проєкції у сербській, хорватській, боснійській літературах кінця XX — початку XXI століття. *Постколоніалізм. Генерації. Культура*. Київ: Лаурис, 230–242.
- Шаф, О., Гонюк, О. (2022). Дух часу: феміноцентрична проза Наталії Кобринської в парадигмі «реалізм – модернізм». *Закарпатські філологічні студії*, 22 (1), 242–246.
- Швець, А. (2018). *Жінка з хистом Аріадни: Життєвий світ Наталії Кобринської в генераційному, світоглядному і творчому вимірах: монографія*. Львів: Інститут Івана Франка НАН України.

References

- Aheieva, V. (2008). *Zhinochyi prostir* [Women's space]. Kyiv: Fakt. (in Ukrainian).
- Vilde, I. (1931). Prosty meni, Kraiu mii [Forgive me, my Homeland]. *Samostiina dumka*, 3, 5. (in Ukrainian).
- Vilde, I. (1990). *Nezbahnenne sertse* [The incomprehensible heart]. Lviv: Kameniar. (in Ukrainian).
- Kobrynska, N. (1980). *Vybrani tvory* [Selected works]. Kyiv: Dnipro. (in Ukrainian).

- H. Ts. [Tsehlynskyi, H.] (1887). Pershyi vinok. Zhinochyi almanakh : [rets.] [The First wreath. Women's almanac: [review]]. *Zoria*, 17, 287–288; 18, 307–308. (in Ukrainian).
- Hrushevskyi, M. (1900). Nataliia Kobrynska (biohrafichni dani, spysok beletrystychnykh i publitsystychnykh ta krytychnykh tvoriv, kharakterystyka tvorchosti z portretom) [Nataliia Kobrynska (biographical data, list of fiction and non-fiction and critical works, description of her work with a portrait)]. *Literaturno-naukovy visnyk*, 9 (II), 1–23. (in Ukrainian).
- Karach, N. (2021). Zhanrovo-stylova svoieridnist prozy Iryny Vilde v konteksti ukrainskoi literatury 30-60-kh rokiv XX stolittia [Genre and stylistic originality of Iryna Vilde's prose in the context of Ukrainian literature of the 30-60s of the 20th century]: dys. ... kand. filol. nauk (doktora filosofii): 10.01.01. Ternopil: Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet im. V. Hnatiuka. (in Ukrainian).
- Kysilevska, O. (1930). Spohad pro Nataliu Kobrynsku [Memories of Natalia Kobrynska]. *Zhinocha dolia: praktychnyi kalendar-poradnyk dlia ukrainskoho zhinotstva na 1931 rik*, 4, 3. (in Ukrainian).
- Kobrynska, N. (1980). *Nataliia Kobrynska. Vybrani tvory* [Natalia Kobrynska. Selected works]. Kyiv: «Dnipro». (in Ukrainian).
- Maftyn, N. (1998). *Mala proza Iryny Vilde: nepovtornist indyvidualnoho holosu* [Short prose by Iryna Vilde: the uniqueness of an individual voice]. Ivano-Frankivsk: Vydavnytstvo «Plai». (in Ukrainian).
- Melnyk, O. (2015). Starist u detaliakh: obrazy starinnia v khudozhnomu pysmi Natalii Kobrynskoi [Old age in details: images of aging in Natalia Kobrynska's fiction]. «*Ishla ne tilky z dukhom chasu, ale y pered nym*»: *Nataliia Kobrynska ta literaturnyi protses kintsia XIX–XX stolittia: Zbirnyk naukovykh prats: Do 160-richchia vid dnia narodzhennia Natalii Kobrynskoi. Do 90-richchia vid chasu zasnuvannia Soiuzu Ukrainok Ameryky*, 84–100. (in Ukrainian).
- Pavlyk, M. (1890). Pershi stupni rusko-ukrainskoho zhinotstva [The first steps of Rusko-Ukrainian women]. *Narod*, 4, 47–50. (in Ukrainian).
- Pavlychko, S. (2002). *Feminizm* [Feminism]. Kyiv: Osnovy. (in Ukrainian).
- Pronkevych, O. (2007). *Natsiia-naratsiia v ispanskii literaturi doby modernizmu* [Nation-narrative in the Spanish literature of the modernist era]. Kyiv: Pedahohichna presa. (in Ukrainian).
- Romantsova, B. (2024). Padinnia domu Shuminskykh [The Fall of the House of Shuminski]. URL: <https://postimpreza.org/texts/padinnia-domu-shuminskykh> (in Ukrainian).
- Rudnytska, M. (1935). Vidnoshennia molodi do zhinochoho rukhu [The attitude of young people to the women's movement]. *Zhinka*, 4, 1. (in Ukrainian).
- Rudnytska, M. (1935). Materi i dochky [Mothers and daughters]. *Zhinka*, 5, 1. (in Ukrainian).
- Tatarenko, A. (2014). Tema batkiv i ditei ta yii poetykalni proektsii u serbskii, khorvatskii, bosniiskii literaturakh kintsia XX – pochatku XXI stolittia [The theme of fathers and children and its poetic projections in Serbian, Croatian,

- Bosnian literature of the late 20th – early 21st century]. *Postkolonializm. Heneratsii. Kultura*. Kyiv: Laurus, 230–242. (in Ukrainian).
- Shaf, O., Honiuk, O. (2022). Dukh chasu: feminotsentrychna proza Natalii Kobrynskoï v paradyhmi ‘realizm – modernizm’ [The spirit of the time: feminocentric prose of Natalia Kobrynska in the paradigm of ‘realism – modernism’]. *Zakarpatski filolohichni studii*, 22 (1), 242–246. (in Ukrainian).
- Shvets, A. (2018). *Zhinka z khystom Ariadny: Zhyttievyyi svit Natalii Kobrynskoï v heneratsiinomu, svitohliadnomu i tvorchomu vymirakh: monohrafiia* [A woman with Ariadne’s gift: The life path of Nataliia Kobrynska in generational, world view and creative dimensions: a monograph]. Lviv: Instytut Ivana Franka NAN Ukrainy. (in Ukrainian).

Kateryna Shmecha. Dialogue after Half a Century: On the Role and Purpose of Women in the “Spirit of the Time” by Natalia Kobrynska and Iryna Vilde. The article deals with two stories with the same title, “The Spirit of Time”, by Natalia Kobrynska and Iryna Vilde, **in order to** establish: a) whether Iryna Vilde chose the title accidentally or deliberately, having published her text almost 50 years after the publication of the eponymous work by N. Kobrynska; b) the presence and types of intertextual interaction between the stories; c) the differences between the ‘spirits of time’ of the two writers and the understanding of this concept in their texts. The **theoretical basis** of the study is the comparative methodology, in particular, typological and comparative, comparative historical, and biographical methods, as well as elements of intertextual and anthropological methodologies.

The novelty of the **results** obtained during the study is expressed in a detailed comparison of the texts and contexts of the eponymous works by two Ukrainian writers – Natalia Kobrynska and Iryna Vilde, whose works focus on the psychology and social role of women. In order to establish the connections between the two “Spirits of the Time”, it was important to dive into the historical context in which they appeared, in particular, to identify the views on the feminist movement and the social role of women that both writers expressed in their fiction and essays, and to compare their ideas with the feminist issues articulated by other writers and activists at the time. Although the two works are based on a generational conflict in the views on the life and purpose of women between the generations of grandmothers, mothers and granddaughters, it unfolds in different ways. The main plot difference is that Kobrynska leaves her protagonist, Mrs Shuminska, completely alone, because neither her daughter nor her granddaughter support her patriarchal views on life; Vilde shows that the generations are cyclical, and the generation of granddaughters, due to historical and social circumstances, becomes closer to their grandmothers than to their mothers.

The **conclusions** of the study can be summarised in several theses: Iryna Vilde's short story “The Spirit of the Time” is a response, an allusion to the story of the same name by her predecessor Natalia Kobrynska; Vilde, using light irony, highlights the spirit of the interwar period, when young women, who had been granted the right to enter universities and work by their predecessors, deliberately refused these achievements in favour of the traditional roles of mother and wife. Iryna Vilde's

essays make it clear that this change was partly due to the economic situation (it was still difficult for women to find decent work, so it was easier to return to traditional roles and rely on men to provide for them), and partly due to the interwar atmosphere, in which there was uncertainty and variability in human life, so the family gave a slight illusion of peace and stability.

Key words: women's prose, interwar prose, gender role, generation, feminism, Natalia Kobrynska, Iryna Vilde.

Шмега Катерина Михайлівна – кандидат філологічних наук, в.о. вченого секретаря Інституту Івана Франка НАН України, <https://orcid.org/0000-0002-6736-2263>; Shmeha@nas.gov.ua